

Bethlenfalvy Géza (1936-2021)

Bethlenfalvy Géza távozása óriási veszteség barátai, a magyar indológusok és tibetisták számára. A világhoz való bizalomteljes hozzáállása, az emberek felé pillanatok alatt kiépülő közvetlensége, és széles körű tudományos érdeklődése révén az utóbbi évtizedek magyar és nemzetközi keletkutatásának egyik legbarátságosabb, sokakat megihlető egyéniségévé vált. Jelen írásom nem életét és tudományos munkásságát áttekintő nekrológ, hanem visszaemlékezés a vele való találkozásokra, beszélgetésekre.

Géza a mai Szlovákia területén született elmagyarosodott szepességi szászok, cipszerek leszármazottjaként. Ősei távoli rokonságban álltak a leghíresebb cipszerrel Görgey Artúrral, akinek kis fényképe ott függött nappalijának falán. Egyik legcsodálatosabb felvidéki emléke az volt, hogy egy este rendkívüli természeti jelenségként látott északi sarki fényt. A második világháború végén édesanyjával nyugat fele menekült. Mosonmagyaróvárig jutottak el, ahol aztán le is telepedtek. A korai kommunista rendszer még a szomszédos Csehszlovákiába való utazást is ellehetetlenítette. Mikor ő híret vette, hogy egy győri kórus csehszlovákiai utazásra készül, belépett a kórusba, és egy éven át a próbák napjain oda-vissza lebiciklizte a két város közötti negyven kilométert. Végül a csehszlovák körúton sikerült néhány napra elszakadnia a kórustól, és meglátogatni a nagyszülőket.

Az 1955-ben váratlanul kiépülő indo-szovjet barátság visszhangjaként, 1956-ban Magyarországon megindult az indológia szak, mely a hagyományos szanszkrit-kutatást és indoeurópai nyelvészetet a modern Indiára nyitó hinditanulással kötötte egybe. Erre a szakra az akkor éppen hinditanár Vekerdi József hívta fel a keleti kultúrák iránt érdeklődő elsőéves, magyar-orosz szakos bölcész Bethlenfalvy figyelmét egy folyosói beszélgetésben, és ő lett az első indológus-hallgató. A forradalomban már frissensült egyetemistaként vett részt. Ám végül nem a diáktanácsban viselt szerepéért tartóztatták le, hanem mert egy évvel később csendes tiltakozásul barátaival végigjárta a forradalomhoz köthető helyeket. A tárgyalásán egy ávóosztást mentette meg, azáltal, hogy letagadta, hogy Gézát géppisztollyal látta az egyetemen a forradalom napjaiban. Egyéves eltiltás után végül az egyetemre is visszavették.

Diplomamunkáját azonban nem Indiáról, hanem a cigányságról írta. Az újind nyelvek közé sorolható cigány nyelv kutatójaként Vekerdi Józseffel járta a cigánytelepeket. Ennek oka az volt, hogy bár volt indológia szak, indológusi állások nem léteztek a végzősöknek. A cigányság kutatása inkább jelentett álláslehetőséget. Bár Géza a cigányságról nem igazán publikált, mégis példát mutatott a későbbi orientalistáknak. A nyolcvanas években Komoróczy Géza a cigánykutatást a kelet megismeréséhez vezető első lépésként írta le az egyre népesebb

orientalista diákság előtt: „Aki keleti kutatómunkáról álmodik, az először járjon a magyar cigánytelepeken, mint tette azt Vekerdi és Bethlenfalvy!”

Mivel indológusi állást valóban lehetetlen volt kapni, tibetológus lett. Hatalmas mennyiségű tibeti szöveg szanszkritből történt fordítás, és ezért a Belső-Ázsia kutatócsoportban szükség volt egy indológusra. A tibeti kultúra kutatására nemcsak a Kínához tartozó Tibetben volt lehetőség, hanem Indiában és Mongóliában is. Géza is elsősorban ebből a két országból ismerte a tibeti kultúrát.

Első keleti útja Mongóliába vitte. Az országot azonnal megszerette és többször is visszatért oda. A globalizáció, az email és olcsó telefonkapcsolatok és viszonylag megfizethető interkontinentális repülőjegyek világából ma már nehéz elképzelni, hogy milyen távol is volt akkoriban egy keleti ország Magyarországtól. Egy utazás olyan volt, mintha idegen bolygóra mennénk. Géza arról beszélt, hogy teljesen új életet és ént vesz fel Mongóliában. Lehet, hogy évekig nem látja mongol barátait, de oda visszatérve belép a mongol világba és felélednek a kapcsolatai.

A hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek magyar tudományos világát rendkívüli feszültségek jellemezték. Az orientalisták kisebb-nagyobb iskolákba vagy inkább klikkekbe tömörültek, és a különböző klikkek tagjai között nem igazán volt beszélőviszony. Gézának sikerül azonban jó kapcsolatot tartani a legtöbb kollégával. Ennek az volt az ára, hogy külső tudományos előmenetelre nem számíthatott, de ez nem is igazán érdekelte. A rendszerváltozás után nem köteleződött el egyik párt mellett sem, és arról beszélt, hogy a kutatócsoportjában megfér egymás mellett baloldali és jobboldali kolléga is. Így attól függően küldik el a kollégákat tárgyalni, hogy milyen irányzatú vezetőséggel kell asztalhoz ülni.

Indiába a hetvenes években jutott el. A Delhi Egyetem magyartanáráként hosszabb időt töltött az országban, és elnyerte számos vezető tudós, mint például a szanszkritos Szatjavrat Sásztrí, a buddhizmus-kutató Lókés Csandra vagy a bengáli irodalomtörténész Sisir Kumár Dász barátságát. Rendkívül jó kapcsolatot épített ki az Indiában élő emigráns vagy őshonos himalájai vagy ladákhi tibetiekkel is. Későbbi indiai utazásaim során én is kapcsolatba kerültem Sántinikétanban, Ladákban és Dárdzsilingben élő tudós tibeti szerzetes vagy világi barátaival. E barátságok India és Tibet iránti hozzáértésének és szeretetének kézzelfogható jelei. Nem véletlen, hogy a Dalai Láma 1990-es budapesti előadását a Corvinus Egyetemen ő vezette fel.

Számos nyelvet ismert és beszélt, tibetit, szanszkritot, angolt, németet és oroszot. Egyet sem tökéletesen. Úgy tűnik, hogy a cigányt hamar elfelejtette, bár egy időben nekem is javasolta, hogy tanuljam meg a nyelvet, és Vekerdi cigány népmesékről szóló cikkeihez irányított. Mongol ismerőseivel oroszul beszélgetett. Indiában az utca emberével hindiül társalgott. Bécsi professzorkodása alatt pedig németül tanított.

Elmondta, hogy ha az ember nem törődik a nyelvtani nemmel, a *der-die-das*-szal, akkor viszonylag könnyen lehet beszélni rajta. Gátlásoktól mentes nyelvhasználata példa lehet a nyelvtanulóknak. Ha valaki csak akkor hajlandó megszólalni, ha közel tökéletesen, „perfekt” beszél egy nyelvet, akkor soha nem fogja azt aktívan megtanulni. Ahhoz, hogy barátokat szerezzünk, nem kell tökéletesen tudni a nyelvet. Barátok között az egyszerűségnek, és a hibáknak is megvan a maga bája.

A szanszkrit és a tibeti mellett Gézát különösen érdekelte a magyar és az indiai kulturális kapcsolatok története. Erről a témáról ő írta az első átfogó könyvet *India in Hungarian Learning and Literature* címmel. 1990-ben jelent meg Baktay-kismonográfiája. Könyvének címe, *Enchanted by India*, „Indiától elbűvölten” ugyanannyira vonatkozik Baktayra, mint magára a szerzőre. A delhi bemutatón egyszerű angolsággal világos üzenetet fogalmazott meg: Baktay működését India-szeretete mozgatta. India-szeretetésén keresztül Bethlenfalvy Géza Baktayban rokon lélekre talált. Bár ő nem volt Baktay-tanítvány, vele találkozáskor azt érezte az ember, hogy mégis Baktay Indiát értőn szerető hagyományát közvetíti felénk. Baktay mellett Kőrösi Csoma Sándor alakja és munkássága ragadta meg. Különösen nagyra értékelte Csoma britekkel való barátságát és ugyanakkor a gyarmatbirodalomtól való függetlenségét. Géza hívta fel rá a figyelmemet, hogy Csoma legjelentősebb életrajzírója Duka Tivadar a britek lekötöztetése volt, és Csoma Sándort is feltétlen angolbarátként mutatta be. Fontos azonban tudni, hogy visszautasította az olyan brit birodalmi érdekeket szolgáló kéréseket, mint a hőmérséklet rendszeres jelentése himalájai falujából vagy a Bhután-expedícióban való részvétel. Duka életrajza említi, hogy Csomát a ladákhi morva misszionáriusok felkérték tibeti zsoldárfordításra. Bethlenfalvy Géza nyomába is eredt ezeknek a fordításoknak, de úgy tűnik, hogy azok soha nem készültek el vagy pedig olyan jelentéktelenek voltak, hogy semmi nyomuk nem maradt.

Rendkívül jó kapcsolatot ápolt az Indiában letelepedett Brunner Erzsébet festőnővel, és ő beszélte rá, hogy képeit ossza meg Magyarország és India között. Azzal érvelt, hogy ez a legbiztosabb módja a képek megőrzésének, és elmondta, hogy mikor utazik, maga is több helyre teszi a pénzét, hogyha egy helyről el is lopják, egy másikon még megmarad. (Ez a módszer nekem is bevált, ugyanis első egynapos vonatutam során valamelyik útitársam megszabadított a pénzemtől, pontosabban csak annak egyharmadától.) Az idős Elizabeth hallgatott rá, és anyja és az ő képeinek egy része Magyarországra került.

Géza egyik legcsodálatosabb vonása volt, hogy azokat a szívéhez közel álló témákat, amelyekre úgy érezte, hogy nem lesz ideje, átadta diákjainak. A nyolcvanas években a tibeti, a hindi és a szanszkrit mellett Géza eljátszott a gondolattal, hogy megtanuljon bengáliul. Volt számos bengáli barátja és munkatársa mind Delhiben, mind Kalkuttában. Be is szerzett két kis bengáli nyelvkönyvet. Az egyik gótbetűs német könyv volt a szanszkrit Fick mintájára, és a 19. századi irodalmi nyelvezetet,

a *szádhu bhását* írta le. A másik egy modern párbeszédéből álló indiai *Teach Yourself Bengali* volt. Ennek szövegeit egy bengáli ismerősével kazettára mondatta a Kalkuttai Egyetemen. A felvétel időnként megszakadt, mert éppen diáktüntetés volt az erősen átpolitizált bengáliai fővárosban, és Géza a mikrofont inkább kidugta az ablakon, hogy előben vegye fel az ott kántált bengáli szlogeneket. Indiából hazatérve azonban feladta a bengálitanulást, és könyveiből, hanganyagából és bengáli kapcsolatai révén végül én tanulhattam meg a nyelvet. Pont időben ahhoz, hogy 1991 őszén bevonjon a Tagore halálának ötvenedik évfordulójára rendezett kiállítás szervezésébe az OSZK-ban. Ez volt az első nyilvános indológusi tevékenységem. A kiállítás zárásakor a fénymásolt Tagore-anyagot nem tartotta meg a könyvtár, és az egészet egy méteres, nagy mappában Géza a kezembe nyomta, és igyekezett szavamat venni, hogy tudományosan feldolgozom. Nem tudom, hogy végül ígéretet tettem-e. Mindenesetre, az akkor átadott dossziéból szerteágazó kutatás tucatnyi cikket és előadást és négy könyvet szült a rákövetkező évtizedekben.

Géza gyakran visszatért Indiában azután is, hogy delhi igazgatósága lejárt. Ekkor lett egyik kedvenc úticélja Goa, ahova a téli ünnepek környékén utazott el családjával, ahol aztán indiai barátaival is találkozott. Hazajötté után mindig lelkesen beszélt Goáról, az ottani élet egyszerűségéről. Amit szeretett, arra másokat is igyekezett rábeszélni, így aztán én is kaptam meghívást velük közös goai útra, aminek akkor azonban nem tudtam eleget tenni.

Bethlenfalvy Géza egyik legkedvesebb témája a buddhista meditáció volt. Diákként engem is az erről szóló szövegeket vizsgáló órai vonzottak hozzá. Az egyik lélegzteszabályozást tárgyaló szövegben olvastuk vele, hogy mind a kimenő, mind a bejövő lélegzetet három szakaszra osztva kell figyelni. A középső szakasz olyan, mint mikor egy jak átmegy a kapun, és a gazdája a hátára csap. Bár az órákon lelkesedésében gyakran csapongónak tűnt, ha úgy adódott, képes volt mély meditációs gyakorlatot is vezetni. Érdekes módon, legnagyobb mély meditációs gyakorlatát erdélyi látogatása során tapasztaltam meg. Mintegy százfős hallgatóságnak tartott előbb bevezetést, majd pedig meditációs gyakorlatot. Ennek végén a résztvevők mélyen elcsendesedve, megtisztulva távozhattak.

Bethlenfalvy Géza sok filológushoz hasonlóan akkor volt leginkább elemében, mikor töredékesen, apró darabokban, élményszerűen, érdekességként adta át a tudást. Talán ez az irányultság volt az oka, hogy tudományos munkássága is leginkább tanulmányokból és kismonográfiákból áll.

Barátságossága megihlette az utána jövő generációkat, és ugyanúgy mint Négyesi Mária, azon dolgozott, hogy a kommunizmus alatt működő

tudósgeneráció feszültségei ne öröklődjenek át az utánuk jövő nemzedékekre. A megálmodott Kőrösi-nagymonográfiát soha nem sikerült megírnia. Sikerült azonban lelkesedését átadnia az őt követő nemzedékeknek, és hozzájárulnia, hogy egy barátságos, egymást jobban támogató tudományos világ épüljön fel.

Ő vezetett be a tantrikus buddhista *csarjá* dalok mintegy ezeréves világába. Búcsúzóul álljon itt az általa is nagyon szeretett gyűjtemény egy dalának a fordítása:

Kambalin verse; bébakrí rága:

Arannyal teli az együttérzés-csónak. A parton lett csak hely az ezüst-tarsolynak.

Evezz, Kambalin, az eget megcélozva. Ami egyszer elmúlt, hogy térhet az vissza?

Horgonyát kitepte, kötelét kioldta. Kambalin evez már, hisz mestere mondta.

Hajóderékra áll, s mindenféle kémlél. Evezője nincsen. Túlra most hogy ér el?

Jobbot és balt elhagy; halad egy irányba, és közben rálel a tiszta boldogságra.